

***TIRANT LO BLANCH* POLIGLOTA (1511-2011)**

CINC-CENTS ANYS DE TRADUCCIONS I ESTUDIS,
a cura de Vicent Martines

Coordinador de l'edició

Prof. Dr. Vicent Martines (Universitat d'Alacant)

Directors del projecte

Àlvar Garcia (IMAB, Ajuntament de Gandia) i Joan Josep Payà

Coordinadores adjuntes

Prof. Dra. M. Àngels Fuster Ortuño [UA] Prof. Dra. Elena Sánchez López (UA)

Correcció lingüística

Jordi Antolí Martínez (UA)

Portada

Antoni Durà

Maquetació

Gisela Sendra

Comité Científic Internacional

Prof. Dra. Alfonsina Di Benedetto (*Università degli Studi Aldo Moro di Bari, Italia*) Prof. Dr. Ricardo Silveira Da Costa (*Universidade Federal Espiritu Santo, Vittoria, Brasil; Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (RABLB)*) Prof. Dra. Dominique De Courcelles (*CRNS & École Nationale des Chartes, París, França; Institut d'Estudis Catalans (IEC); RABLB*) Prof. Dr. Francisco Franco Sanchez (*Universidad de Menia, Egipto; UA*) Prof. Dr. Hans-Ingo Radatz (*Otto-Friedrich Universität Bamberg, Alemanya*); Prof. Dra. Rosabel Roig-Vila (*UA*)

Agraïments

Prof. Dr. Albert Hauf . Bernabé Cano; Pere Lloret; Xavier Collado; Blanca Ramírez i Christelle Enguix

Amb la col·laboració especial de l'editorial Bromera

ISBN

978-84-268-1590-3

Edita

Editorial Marfil, S.A.

Dipòsit legal

V-3884-2011

Impressió

Tecnigraf Indústria Gràfica, S.L.

AJUNTAMENT DE GANDIA – UNIVERSITAT D'ALACANT

Gandia, novembre de 2011

TIRANT LO BLANCH POLIGLOTA (1511-2011)

CINC-CENTS ANYS DE TRADUCCIONS I ESTUDIS, a cura de Vicent Martines

ÍNDEX

pàg.

Introducció:

- 5..... MARTINES, Vicent (Universitat d'Alacant), "*TIRANT LO BLANCH* PLURILINGÜE. DE LA TRADUCCIÓ COM A EINA PER ESTUDIAR MILLOR ELS ORIGINALS I ESCAMPAR-NE EL CONEIXEMENT"

Estudis sobre l'autor, la llengua i el contingut literari de *Tirant lo Blanch*:

- 15..... RUBIO VELA, Agustín (València), "Es va escriure *Tirant lo Blanch* en la cort barcelonina del príncep de Viana? Notes de crítica documental a l'entorn d'un miratge literari"
- 23..... FERRANDO, Antoni (Universitat de València [UV]), "Llengua i autoria al *Tirant lo Blanc*"
- 31..... ESCARTÍ, Vicent J. (UV), "Les lectures de Joanot Martorell"

Traduccions i estudis a partir de la tasca traductològica sobre *Tirant lo Blanch*:

- 37..... [ESPANYOL] CORTIJO, Antonio (University of California at Santa Barbara, USA), "*Tirant* y Cervantes. Sobre lecturas, influjos y trasvases culturales"
- 41..... [ITALIÀ] CALVO, Cesáreo (UV), "*Tirante il Bianco*: la traducció renaixentista de *Tirant lo Blanc*"
- 45..... [POLONÉS] SASOR, ROZALYA (Universitat Jagellònica de Cracòvia, Polònia), "Un episodi polonés en *Tirant lo Blanc*: el rei d'Apol·lònia"
- 47..... [JAPONÉS] TAZAWA, Ko (Universitat Hosei, Tòquio, Japó), "*Tirant lo Blanch* traduït al japonés"
- 51..... [TAGALOG-FILIPÍ] DONOSO, Isaac & Jenifer ZABALA (The Normal University of the Philippines, Manila), "De *Tirante a Florante*: València en la literatura de Filipines"
- 57..... [GREC] SERRANO SERRANO, Manuel (UA; Universitat Jaguiellònica de Cracòvia, Polònia;), "Elements històrics de l'Imperi Bizantí en el *Tirant lo Blanch* de Joanot Martorell"
- 62..... [ÀRAB] EL ERIAN EL BASSAL, Hani (Universitat d'Alacant), "Traduir *Tirant lo Blanc* a l'àrab: apunts sobre un complex treball de traducció intercultural"
- 67..... [TURC] SALT SENER, Mehmet (Universidad Complutense de Madrid), "La importància de la presa de Constantinoble per als otomans"
- 69..... [CROAT] LEMAIC, Maja & Pau SANCHIS I FERRER (Universitat de Zadar), "El projecte de traducció del *Tirant lo Blanch* al croat"

TIRANT LO BLANCH PLURILINGÜE

DE LA TRADUCCIÓ COM A EINA PER ESTUDIAR MILLOR Els originals I ESCAMPAR-NE EL CONEIXEMENT ¹

VICENT MARTINES
(UNIVERSITAT D'ALACANT, IVITRA)

1. ANÀLISIS FILOLÒGQUES, EINES INFORMÀTIQUES I EDICIONS POLIGLOTES DE *TIRANT LO BLANCH*

La novel·la del cavaller valencià Joanot Martorell, *Tirant lo Blanch* (València, 1490; amb una segona edició a Barcelona, també incunable, 1497), és un magnífic representant de la cultura dels valencians i, en general, de la Corona d'Aragó. Aquesta novel·la és una obra mestra de la literatura medieval i del Renaixement i una aportació fonamental de la Corona d'Aragó, i, més en concret, de les Lletres Valencianes, al desenvolupament de la novel·la moderna i al canó cultural occidentals. L'obra de Martorell ha gaudit sempre un reconegut prestigi, ja d'ençà que Miguel de Cervantes, al capítol sisé del *Quixot*, en digués "el mejor libro del mundo"; i és establert que el *Tirant* va influir en diversos dels aspectes que han contribuït a individuar el *Quixot* com una obra que no encaixava en el panorama dels "libros de caballería" castellans de l'època i que, tanmateix –i per això mateix– contribueixen a l'enorme valor afegit de l'obra de Cervantes. *Tirant lo Blanch*, a través de *Tirante el Blanco*, aporta un cabal fonamental per a fer possible el to i inclús l'estil polifònic i el tractament en cert punt irònic de la mimesi literària tan característic en l'obra de Cervantes gràcies al contrast entre la bogeria llibresca d'Alonso Quijano i el sentit comú de Sancho (NAVARRO 2011). Tirant-Tirante no perd mai de vista la realitat, fins i tot mor al llit, d'un mal real i humà, una angina de pit, després de dictar personalment el seu testament i després de deixar els seus assumptes arreglats. El Quixot també morirà, en un context i ambient de realitat, i no com solia produir-se la mort en els llibres de cavalleries. En definitiva, de la mateixa manera que la seua versió original, aquesta versió en espanyol constitueix una obra excepcional en el context de la literatura de tema cavalleresc en l'Edat Mitjana i poc o no res té a envejar a les obres de Chrétien de Troyes o amb la *Quête du Saint Graal* o la Vulgata en conjunt (MARTINES, 1995; HAUF, 1995).

¹ Aquest treball forma part de la línia de recerca que desenvolupem, al si d'IVITRA [Institut Virtual Internacional de Traducció] i, al si de la seua matriu, del CIEAHCAM [Centre Internacional d'Estudis Avançats d'Història de la Corona d'Aragó Medieval] de la Universitat d'Alacant amb els projectes i contractes de recerca següents: MICINN, Ref. FFI2009-13065; Institut d'Estudis Catalans, Ref. IVITRA-IEC/PT2008-S0406-MARTINES01; «Estudio, edición, traducción y digitalización de corpus documentales y literarios referidos a la historia de la Corona de Aragón medieval. Aplicaciones TIC y educativas» [acrònim: DIGICOTRACAM] (GENERALITAT VALENCIANA, PROGRAMA PROMETEO «PARA GRUPOS DE INVESTIGACIÓN EN I+D DE EXCELENCIA», PROJECTE COFINANÇAT PEL FEDER DE LA UE, REF. PROMETEO-2009-042), LA MULTILINGUAL DIGITAL LIBRARY OF THE MEDITERRANEAN NEIGHBOURHOOD-IVITRA (MICINN FFI2010-09064-E, I EL GITE-UA-09009).

En Shakespeare també es percep l'influx del *Tirant*, com ara en *Much ado about nothing*. També Ariosto, el gran autor del Renaixement italià, i clàssic indiscutible de la literatura italiana i gran lletraferit de la cort de Ferrara —on era marquesa Lucrècia de Borja—, li deu molt del seu *Orlando furioso* —com ens indica en aquest mateix volum Cesáreo Calvo— (GÓMEZ MONTERO & BERNHARD KÖNIG (DIR.), GERNERT FOLKE (ED.) 2004).

La novel·la de Martorell va ser objecte de traduccions completes, des de molt aviat. De fet, la traducció, anònima, al castellà, publicada a Valladolid per Diego de Gumiel —qui ja havia estat l'impressor de l'edició del *Tirant* apareguda a Barcelona en 1497—, va aparèixer el 1511. Sabem que ja en 1500 era conegut, llegit i apreciat el *Tirant* a Itàlia i que llavors ja hi havia qui en demanava que es traduís a la llengua “toscana”. Les traduccions de *Tirant lo Blanch* a l'espanyol (Valladolid, 1511), a l'italià (Venècia, 1538, 1566 i 1611) i al francès (3 edicions del segle divuit: París, Amsterdam i/o Londres) són la millor evidència del seu gran i primerenc impacte i prestigi internacionals (MARTINES 1997 i 2011; CALVO 1991; MARTINES, FUSTER & SÁNCHEZ 2011). Aquestes van estar encomanades, efectuades i llegides en els més elevats cercles culturals i polítics de les corts i dels espais que han determinat els gustos artístics i els valors de l'Europa del Renaixement tardà, del Barroc i de la Il·lustració, és a dir, del decurs de la conformació de la idea d'Europa.²

Al si d'IVITRA hem generat, a més, les eines informàtiques específiques que en permeten un exhaustiu processament filològic i lingüísticodiacrònic (morfosintàctic, semàntic, lèxic, de la variació lingüística) multilingüe de les obres objecte d'estudi (Fuster 2011; Sánchez 2011). Això ha estat, en gran part determinat per la necessitat d'atendre a l'extens cos textual del *Tirant* i de les seues traduccions. Amb aquestes aplicacions i programes informàtics d'IVITRA podem processar simultàniament diverses versions o traduccions d'una mateixa obra, acarar i alinear els textos, els capítols, detectar les variants, fer-ne edició digital bilingüe o multilingüe, concordances lematitzades, diccionari/s, cerques complexes per categories gramaticals o per funcions sintàctiques, de fraseologia, locucions o col·locacions, etc. i podem decidir, només amb un “click”, si ho desitgem només amb la versió i llengua original o amb entorns multilingües. Amb això creiem que hem pogut acostar-nos al que el savi Martí de Riquer ja va voler fer quant a Ausiàs March en 1946, en una sola edició impresa, i de segur que li hagués agradat poder fer quan en 1974 va publicar la seua edició de la traducció a l'espanyol de 1511 de *Tirant* (RIQUER 1974). Llavors Riquer no va poder fer cap comparació del *Tirant* amb altres versions o traduccions. Llavors, 1974, la realització d'una anàlisi acaradora de les 3 traduccions clàssiques (espanyola, italiana i francesa) dels segles XVI-XVII respecte a l'original, era pràcticament impossible a causa de l'estat, en general, dels estudis i de les tècniques d'anàlisi traductològiques. Martí de Riquer tenia ja la impressió que la consideració de les traduccions d'una obra podia ser interessant per conèixer-ne i comprendre'n millor l'original. De fet, jo ho deia a la seua edició conjunta de les traduccions castellanes d'Ausiàs March: “Agrupo estas versiones con la finalidad de que podamos disponer fácilmente de una base que nos permita estudiar la extensión y la intensidad que tuvo la influencia de Ausiàs March en la poesía española de los mejores tiempos”

Ara, amb la tecnologia d'IVITRA sí que és possible això i no només quant a *Tirant*.³

2. *TIRANT LO BLANCH* I LES SEUES TRADUCCIONS. LECTURES, CONEIXENCES, GAUDIS I POLÍTICA

Les traduccions permeten que l'obra d'art verbal que és l'original pugui estendre's arreu i influir fins i tot en llocs, tradicions culturals i, fins i tot, cercles de poder que poden trobar-se allunyats en el l'espai i el temps. Deixeu-nos que, al tall d'això, expliquem la connexió cultural de primer orde que s'estableix entorn a la traducció francesa del segle XVIII del *Tirant*, atribuïda al comte de Caylus i amb el «Avertissement» de Fréret i feta a partir de la traducció a l'italià de Lelio Manfredi. Ens pot cridar l'atenció que Fréret mantinguera una gran relació d'amistat amb el comte de Caylus; de fet, aquest

² En altres llocs hem explicat amb detall la nostra anàlisi de les traduccions de *Tirant lo Blanch* dels segles XVI-XVIII a l'espanyol, a l'italià i al francès. Ens han donat dades que ens han fet aclarir força aspectes tant de com ha estat la difusió i l'interès desfermat per la novel·la, com també, i per això mateix, ens han permès contribuir a esbandir dubtes sobre diversos passatges de l'original mateix, millorar-ne el coneixement (MARTINES (ED.), 1999; MARTINES (ED. I TRAD.), 2001; MARTINES, 1999 i 2001 [2002]).

³ Vegeu, per exemple, quant a *Curial e Güelfa*, l'edició contrastiva multilingüe feta per Fuster Ortuño: <http://www.ivitra.ua.es/curial2.php>

el va alliberar de la Bastilla, on Fréret havia anat a parar durant tres mesos a causa d'un estudi seu sobre l'origen dels francesos, que ell havia imprés sense autorització de la censura i, a més, anava en contra de la «versió oficial» sobre el tema que representava la *Histoire de France* de Gabriel Daniel (París, 1713 [reeditat en 1720, 1721, 1725, 1742, 1755-1760]). Com veiem, Fréret va patir en les seues pròpies carns la censura i això podria explicar molt bé per què la traducció francesa atribuïda al comte de Caylus apareix tan abreujada en passatges polítics i sensuals. Aqueixa amistat es fonamentava a més en una intensa coincidència dels interessos culturals i literaris, a més dels polítics. Ambdós eren membres de la prestigiosa Académie des Inscriptions i compartien la seua devoció per Itàlia i els clàssics italians.

De fet, va ser l'abat Antonio Conti, molt culte i molt pròxim al comte de Caylus, qui el mantenia en contacte amb els experts en clàssics i antiguitats italianes, amb els quals podrà contactar directament des de 1714 a Roma i a Venècia. Com afirma Marc Fumaroli (1997): «Est Peut-être par cet abbé extrêmement leerte qu'il [comte de Caylus] a connu aussi la version italienne de *Tirant le Blanc*.»

Amb això tindriem un nexa físic entre original valencià de Martorell i la traducció francesa atribuïda al comte de Caylus a través de la traducció italiana de Manfredi. Amb la qual cosa la traducció hauria estat, d'una banda, el catalitzador de l'accés i la vinculació directa del *Tirant lo Blanch* original als cercles culturals i literaris més prestigiosos dels segles XVI-XVIII: gràcies a la traducció italiana, la Itàlia del Renaixement i del Barroc (Màntua, Venècia, Ferrara, Roma) i, gràcies a la traducció francesa, la França il·lustrada del XVIII (la França de la Régence i de l'últim segle de l'Ancien Régim, la dels acadèmics «des Inscriptions»).

Va ser a través de la traducció francesa del segle XVIII que la novel·la de Martorell va arribar a la cort imperial de Rússia i va encisar l'emperadriu Caterina II la Gran. Aquesta va mantenir una intensa relació amb Voltaire i amb les idees de la Il·lustració, i Voltaire, al seu torn, va estar molt vinculat amb el comte de Caylus i amb Fréret; així com també amb l'abat Conti. De fet, en el *Voltaire Électronique*, i entre els «Voltaire's texts», «Voltaire's notes» i «Variants», Caylus compta amb 20 entrades, Fréret compta amb 99 i Conti, amb 4. A més, el comte de Caylus va ser tramés com a ambaixador de França a la cort de Prússia, d'on era originària la culta emperadriu russa.

Què va trobar l'Emperadriu Caterina II de Rússia en el *Tirant*: un tresor de content i una mina de passatemps, per dir-ho amb paraules de Cervantes... Així, ella mateixa explica a les seues *Mémoires* (volum I, p. 12) que cert dia, presa del l'avorriment, es va retirar a les seues habitacions i a l'atzar va agafar un llibre amb la intenció de combatre el tedi amb la seua lectura:

«Li premier qui em tomba sous la patte et li premier que ai lu de mon bon gré d'un bout à l'autre, est li *Tiran li Blanc*; j'aimais beaucoup la princesse qui avait la peau si fine que lorsqu'elle buvait du vin rouge, on li voyait couler dans sa gorge.»

Sia'ns permesa una hipòtesi, que exposem amb totes les reserves i quimeres: no podem deixar de pensar que possiblement, en aquella cort imperial i rampant russa, que estava en ple procés expansionista cap a l'est i sud-est, la lectura de *Tirant* —que, recordem, tracta sobre com vencer l'imperi Turc Otomà i mantenir incòlume Constantinoble— degué coincidir amb el fet que llavors, a través del decidit impuls del Príncep Potemkin, s'estava en guerra amb l'Imperi Otomà per la conquesta de Crimea i la protecció, entre altres centres estratègics, dels cristians ortodoxos de la ja Istambul. Rússia —i en concret el Gran Patriarcat de Moscou, hereu en això del de Kíev— es considerava la Tercera Roma i tenia entre les seues vocacions ser dipositària de la reserva espiritual cristiana ortodoxa de la Segona Roma, Constantinoble. Amb Caterina II la Gran i el seu plenipotenciari Potemkin, s'inicien campanyes militars decidides que tendeixen a prendre als otomans i els seus aliats l'arc de la riba nord del Mar Negre, conquerir Crimea, empènyer cap al sud els otomans i apropiar-se, si no alliberar-la, a Constantinoble/Istambul i aconseguir drets de pas lliure pel Bòsfor i els Dardanels, i més protecció i més drets per als ortodoxos grecs que eren sota el poder turc. Això és, molt resumidament l'anomenat “Projet Grec” que aquella cort imperial desenvolupà.

En definitiva, *Tirant lo Blanch* arriba a tot Europa i s'hi arrela i recorre alhora tots els grans períodes de la història cultural europea. Bastarà si recordem que el Marqués Capponi va escriure, de la seua pròpia mà, a la portadella del seu exemplar del *Tirante il Bianco* de 1538: «In Spagna è riputato come qui [Italia] il *Decamerone* di Giovanni Boccaccio» (MARTINES 1997).

3. TRADUCCIONS AL SEGLE XX I XXI. *TIRANT LO BLANCH*: CLÀSSIC *URBI ET ORBE*

Ja al segle XX i sobretot arrant de la celebració del V Centenari de la I edició, va reverdir l'interés per *Tirant lo Blanch* i des d'aleshores ha estat traduït a moltes altres llengües i, en general, ha gaudit d'una resposta força bona, per la qualitat de les traduccions, per l'anomenada i bona distribució de les editorials que les van publicar i per la resposta dels lectors.

Aquesta activitat traductològica, referida a l'obra de Martorell, s'ha refermat encara més amb l'activitat d'IVITRA i, a la seua matriu, dels projectes *DIGICOTRACAM* (Programa Prometeu de la Generalitat Valenciana per a Grups d'Investigació en I+D d'Excel·lència, cofinançat pel FEDER de la UE) i *Multilingual Digital Library of the Mediterranean Neighbourhood-IVITRA* (Ministerio de Ciencia e Innovación, Plan Estratégico de la “Alianza de las Civilizaciones”) on hi ha, en procés o ja editades, diverses traduccions –amb estudis introductoris i notes, i totes fetes sobre la base de l'edició críticofilològica de Hauf (ed.) 2004, que estableix definitivament el text de *Tirant*–.

LLENGUA	TRADUCCIÓ/IONS (EDICIÓ/ONS) SEGLES XX-XXI (ANTERIORS A LA TASCA D'IVITRA)
1. ALEMANY	<p>Joanot Martorell & Martí Joan de Galba (1990), <i>Der Roman von Weissen Ritter Tirant lo Blanc. Erstes und Zweites Buch aus der altkatalanischen Sprache des Königreichs Valentia erstmals ins Deutsche gebracht von Fritz Vogelsgang. Mit einem Vorwort des Übersetzers und einem Nachwort von Mario Vargas Llosa</i> (Frankfurt am Main, S. Fischer Verlag, 1990) [només fins al cap. 163, només 1 vol.]</p> <p><i>Idem</i> (2007), <i>ibid.</i>, 3 vols, completa: IVITRA-AVL-IRL. Vid. <i>Infra</i>.</p>
2. ANGLÉS	<p><i>Traduccions a l'anglès, abreujades:</i></p> <p>Joanot Martorell & Martí Joan de Galba (1984), <i>Tirant lo Blanc, translated and with a forward by D.H. Rosenthal</i> (New York, Schocken Books, 1984).</p> <p>Joanot Martorell & Martí Joan de Galba (1994), <i>Tirant lo Blanc, translated and with a forward by D.H. Rosenthal</i> (London, Macmillan, 1994).</p> <p>Joanot Martorell & Martí Joan de Galba (1985), <i>Tirant lo Blanc, translated and with a forward by D.H. Rosenthal</i> (London, Pan Books, 1985).</p> <p>Joanot Martorell & Martí Joan de Galba (1984), <i>Tirant lo Blanc, translated and with a forward by D.H. Rosenthal</i> (London, Warner Books, 1984).</p> <p>Joanot Martorell & Martí Joan de Galba, <i>Tirant lo Blanc, translated by R. Rudder</i> The Gutenberg Project.</p> <p><i>Traducció a l'anglès, completa:</i></p> <p>Joanot Martorell & Martí Joan de Galba (1984), <i>Tirant lo Blanc, The complete version, translated by R. La Fontaine</i> (New York-San Francisco-Berna-Baltimore-Frankfurt am Main-Berlin-Viena-Paris, Peter Lang, 1984)</p>
3. ESPANYOL	<p>Joanot Martorell & Martí Joan de Galba (1974), <i>Tirante el Blanco. Traducción castellana de 1511</i>, ed. Martín de Riquer (Barcelona, Espasa-Calpe, 1974).</p> <p>Joanot Martorell & Martí Joan de Galba (1990), <i>Tirante el Blanco. Traducción castellana del siglo XVI</i>, ed. Martín de Riquer (Barcelona, Planeta, 1990).</p> <p>Joanot Martorell (2004), <i>Tirante el Blanco. Traducción castellana 1511</i>, ed. Vicent-J. Escartí (Valencia, Ed. Tirant lo Blanch, 2004).</p> <p>Joanot Martorell & Martí Joan de Galba (1964 y 1984), <i>Tirant lo Blanc</i>, Prólogo de Mario Vargas Llosa, traducción y notas de J.F Vidal Jové (Madrid, Alianza, 1964 y 1984).</p> <p>Joanot Martorell, <i>Tirante el Blanco</i>, traducción de Joan Enric Pellicer, Alzira, Editorial Algar, 2007.</p>
4. FINÈS-SUOMI	<p>Joanot Marovell [sic] & Martí Joan de Galba (1987), <i>Tirant Valjoinen</i> (suomentanut Paavo Lehtonen) (Helsinki, Gummerus, 1987).</p>

5. FRANCÉS	Joanot Martorell & Martí Joan de Galba (1997), <i>Tirant le Blanc. Traduction et Adaption en Français par le comte de Caylus (1737), precede de «Tirant le Blanc: les mots comme actions» par Mario Vargas Llosa et suivie de «Une Gentilhomme Universal: Anne-Claude de Tubières, comte de Caylus» pas March Fumarola. Établissement du Text, Postface, Notes, Bibliographie par Jean Marie Barbera (Manchecourt, Gallimard, 1997).</i> Joanot Martorell (2003), <i>Tirant le Blanc</i> . Traduit par Jean-Marie Barberà, préface de Mario Vargas Llosa (Toulouse, Anacharsis, 2003; 2A EDICIÓ, <i>IBIDEM</i> , AL SI D'IVITRA).
6. JAPONÉS	Joanot Martorell, Martí Joan de Galba (2007), <i>Tirant lo Blanch</i> , trad. De Ko Tazawa, Tokio, Iwanami.
7. NEERLANDÉS	Joanot Martorell & Martí Joan de Galba (1987 i diverses edicions), <i>Tirant lo Blanc (vertaald en ingeleid door Bob de Nijs)</i> (Amsterdam, Bert Bakker, 1987 i diverses edicions).
8. PORTUGUÉS	Joanot Martorell & Martí Joan de Galba (1998), <i>Tirant lo Blanc (Traduzido por Cláudio Giordano, Prólogo de Mario Vargas Llosa)</i> (Sao Paulo, Editora Giordano, 1998).
9. ROMANÉS	Joanot Martorell & Martí Joan de Galba (1978), <i>Tirante el Blanco, Roman Cavaleresc (Traducere, selectie si note de Oana Busuioceanu; predata si tabel cronologic de Andrei Ionescu)</i> (Bucarest, Minerva, 2 vols., 1978)
10. RUS	Joanot Martorell & Martí Joan de Galba (2006), <i>Tirant lo Blanch</i> , trad. de Marina Abrámova & Piotr Skobtsev, Moscou, Critica.
11. SUEC	<i>Joanot Martorell & Martí Joan de Galba (1994), Tirant den Vite (Översättning av Miguel Ibáñez) (Stockholm, Interculture, 2 vols., 1994).</i>
12. XINÉS	<i>Joanot Martorell & Martí Joan de Galba (1993), Qishi Dilang, translated by Wang Yangle (Beijing, Renmin Wenxue Che Banske, 1993).</i>
TRADUCCIÓ/IONS (EDICIÓ/ONS) SEGLES XX-XXI (DERIVADES DE A LA TASCA D'IVITRA O RELACIONADES AMB ELLA)	
13. ALEMANY	Joanot Martorell & Martí Joan de Galba (2007), <i>Der Roman von Weissen Ritter Tirant lo Blanc. Erstes und Zweites Buch aus der altkatalanischen Sprache des Königreichs Valentia erstmals ins Deutsche gebracht von FRITZ VÖGELSGANG. Mit einen Vortwort des Übersetzers un einem Nachwort von Mario Vargas Llosa</i> (, 3 vols [COMPLETA], Frankfurt am Main, S. Fischer Verlag. Aquesta traducció va rebre el Premi de la Fira Internacional de Leipzig de 2008 "a la Millor Traducció a la Llengua Alemanya de 2007". Vegeu-ne: http://www.ivitra.ua.es/new_novetats.php?num=3 [Ivitra a Frankfurt, octubre de 2007] http://www.ivitra.ua.es/new_noticies.php?num=3&tit=&desc=tirant&fech1=&fech2=&mes1=&mes2= <i>IDEM (1990), IBID., 1990</i> [només fins al cap. 163, només va aparéixer 1 vol. (!)]. <i>Vid. supra.</i>
14. ÀRAB	Traductor: PROF. HANY EL EIRIAN (IVITRA, Universitat d'Alacant & Universitat Al-Azhar del Caire). Vegeu-ne: http://www.ivitra.ua.es/new_noticies.php?num=8&tit=&desc=&fech1=&fech2=&mes1=&mes2=
15. ASTURIA	Traductor: PABLO SUÁREZ GARCÍA (Academia de la Lengua Asturiana, en premsa a l'Academia de la Lengua Asturiana.)
16. FRANCÉS	Joanot Martorell (2003), <i>Tirant le Blanc</i> . Traduit par Jean-Marie Barberà, préface de Mario Vargas Llosa (Toulouse, Anacharsis, 2003; 2A EDICIÓ, <i>IBIDEM</i> , AL SI D'IVITRA). Vegeu-ne: http://www.ivitra.ua.es/new_noticies.php?tit=&desc=tirant&fech1=&fech2=&mes1=&mes2= http://www.ivitra.ua.es/new_noticies.php?num=2&tit=&desc=tirant&fech1=&fech2=&mes1=&mes2=

17. GREC	Traductor: PROF. DR. MOSCHOS MORFAKIDIS FILACTÓS, ARETI MATHIOUDAKI & KALTRA KIOMA, REVISIÓ DEL PROF. DR. MANUEL SERRANO ESPINOSA (Centro de Estudios Bizantinos, Neogriegos y Chipriotas-Ambaixada de Grècia-Ambaixada de Xipre/IVITRA) Vegeu-ne: http://www.ivitra.ua.es/new_noticies.php?num=8&tit=&desc=&fech1=&fech2=&mes1=&mes2=
18. POLONÉS	Traductors: PROFA. ROZALIA SASOR & PROFA. DRA. ANNA SAWICKA (Universitat Jaguiellònica de Cracòvia-IVITRA) http://www.ivitra.ua.es/new_novetats.php?num=3 [Ivitra a Frankfurt, octubre de 2007]
19. TAGALOG/FILIPI	Traductors: PROFS. ISAAC DONOSO & JENNYFER ZABALZA (Normal University of Manila, Filipines-IVITRA), Central Books (Manila), 2011. Vegeu-ne: http://parnaseo.uv.es/Tirant/Butlleti.13/Traducció_filipina.pdf http://www.ehumanista.ucsb.edu/volumes/volume_17/index.shtml
20. TURC	Traductors: PROF. DR. JUAN CARLOS BAYO JULBE & MEHMET SAIT SENER (Universidad Complutense de Madrid) Vegeu-ne: http://www.ivitra.ua.es/new_noticies.php?num=8&tit=&desc=&fech1=&fech2=&mes1=&mes2=

4. LES CLAUS D'UN VOLUM SOBRE ESTUDIS I TRADUCCIONS POLIGLOTES DE *TIRANT LO BLANCH*

El volum que ara i ací presentem pretén ser només una contribució a la millora del coneixement d'aquesta mar de traduccions que tant han permès estendre *urbi et orbe* la lectura i el coneixement de *Tirant lo Blanch*. No pretenem tant fer una antologia de fragments de traduccions —cosa que els interessats ja tenen a l'abast en el web d'IVITRA i també en altres treballs de qui subscriu, ja citats—, com sí fer veure com el cabal literari de la novel·la de Martorell, a través de les traduccions, ha estat objecte, motiu i votiu de tràfic —en el millor dels sentits...— intercultural, ha estat integrat i gaudit en les tradicions culturals de les llengües de recepció (o meta) de les traduccions; com les traduccions han permès que l'obra de Martorell haja estat estudiada en altres àmbits. I això ha estat, com diem al títol mateix del volum que tenen ara a les mans, des de fa cinc-cents anys, d'ençà que, en 1511, es va publicar la primera traducció de Tirant, en aqueix cas, a l'espanyol.

Al llarg d'aquests cinc-cents anys s'ha produït un ingent nombre d'estudis i, com ja hem vist, de traduccions de *Tirant lo Blanch*; i més que, de segur, n'hi haurà. La recerca i la traducció al voltant de *Tirant* és viva i això és un altre dels requisits que han de satisfer els clàssics, ser llegits, traduïts i estudiats contínuament i continuada, com una prova fefaent de l'interés que es desferma al seu voltant i arreu.

Per això, hem procurat i, gràcies als seus respectius autors, hem reeixit a aplegar en aquest volum estudis que són plenes novetats i aportacions al respecte dels diversos temes de què tracten. Els hem distribuït en dues grans seccions, que remetent a dues de les paraules clau del títol d'aquest volum:

- ESTUDIS SOBRE L'AUTOR, LA LLENGUA I EL CONTINGUT LITERARI DE *TIRANT LO BLANCH*

Per limitacions òbvies d'espai i temps, no podem fer un aplec exhaustiu de treballs monogràfics sobre tots els temes o objectes d'estudi intrínsec sobre *Tirant lo Blanch*, però sí que oferim 3 estudis que realitzen aportacions —com diem— de primer orde sobre els aspectes que, en els darrers temps més interès han suscitar:

- Conèixer millor Joanot Martorell, al servei de qui era i, al remat, per on degué estar-se durant els anys en què sabem que va escriure la seua gran novel·la —al Pròleg de la novel·la, Martorell mateix diu que comença a escriure-la en 1460—. En aquest sentit, l'aportació de l'excel·lent investigador AGUSTÍN RUBIO VELA és essencial i fixa plenament la qüestió.

- Un dels aspectes menys tractats quant a *Tirant lo Blanch* és l'estudi aprofundit del seu llenguatge literari i de la seua llengua, del seu lèxic, morfosintaxi, usos semàntics, etc. I conèixer-ho bé pot ser, senzillament,

fonamental, per saber millor els mecanismes compositius i literaris de la novel·la i, sobretot, aprofundir en el coneixement de la nostra llengua. Els clàssics són també, pertot arreu, models i referents per a la llengua. El PROF. ANTONI FERRANDO ens ofereix una acurada i completa anàlisi de les aportacions que s'han fet sobre la qüestió, en la qual, els seus estudis són referent ineludibles. Els diversos epígrafs que desplega al llarg del seu article ja són força indicatius de les aportacions que hi fa: "L'autoria de Martorell i la «intervenció progressiva» de Galba", "Dues capes lingüístiques al TB?", "L'ombra allargada de Corella", "Cap a un estudi lingüístic global del TB" i "Quin darrer Martorell es dedicà a escriure el TB?"

- Per acabar de conèixer millor Martorell i la seua obra, és molt important saber de les lectures que havia fet al llarg de la seua vida aquest bregós i culte cavaller valencià. Això és, de fet, quasi establir el genoma cultural. En aquest sentit és molt il·lustratiu i important l'article del PROF. VICENT-J. ESCARTÍ.

- TRADUCCIONS I ESTUDIS A PARTIR DE LA TASCA TRADUCTOLÒGICA SOBRE *TIRANT LO BLANCH*.

En aquest apartat apleguem treballs fets a partir de diverses de les traduccions de la novel·la de Martorell, atenent a qüestions traductològiques i, alhora –i aquest ha estat el nostre interès essencial–, al cabal de valors que aqueixes mateixes traduccions tenen com a connectors interculturals. Ja hem citat en aquest treball la importància de la traducció a l'espanyol de 1511 editada per Diego de Gumiel a Valladolid, que va ser la que va llegir Cervantes; o com, a partir de la versió italiana de Manfredi, que el va fer conegut als cercles més influents del Renaixement italià, *Tirant* va estar traduït al francès i va ser conegut als cercles més importants del Segle de les Llums i, fins i tot, interessà molt a l'emperadriu i a la cort de Rússia. I en aquest volum tenim la bona fortuna de comptar amb els treballs del PROF. ANTONIO CORTIJO Y DEL PROF. CESÁREO CALVO, que aprofundeixen en la qüestió, especialment quant a les traduccions de 1511 (castellà) i a l'italià (s. XVI).

Tots els altres treballs d'aquesta secció del volum són obra d'autors de diverses de les traduccions contemporànies de *Tirant*, o ja fetes i publicades (japonesa, polonesa, filipina), o ben avançades en la seua realització (àrab, grega i turca), o bé tot just iniciades (croata). Aquests estudis ens ofereixen sengles models fets a partir del profund coneixement de l'original a què dóna accés –i obliga– el fet d'haver de traduir i traduir bé, amb fidelitat i equivalència, un clàssic que fa més de cinc-cents anys. La diversitat de llengües a les quals s'ha traduït *Tirant* i la diversitat de famílies lingüístiques a les quals pertanyen aquestes ens ofereixen una magnífica ocasió per estudiar quines dificultats s'hauran de vencer i, especialment, què pot interessar més del *Tirant* en les respectives tradicions culturals que el rebran traduït. Per això ens semblen especialment interessants els sengles articles de la PROFA. SASOR (arrant de la seua pròpia traducció al polonès), del PROF. TAZAWA (arrant de la seua pròpia traducció al japonès) i el de la investigadora LEMAIĆ amb el PROF. SANCHIS (com a anàlisi feta a les primeres passes de la seua traducció al croat). També volem remarcar l'article dels PROFS. DONOSO & ZABALA (arrant de la seua pròpia traducció al tagalog-filipí), que ens situa *Tirant* en una geografia tan distant com la de les illes Filipines, que, com ens demostren, no és tan allunyada quant a determinats elements de l'imaginari col·lectiu.

A més, remarcuem el fet que les traduccions a l'àrab, al grec i al turc ens permeten un molt interessant joc de perspectivisme cultural quant a *Tirant*: dues d'aquestes llengües són "Llengües del Llibre" (grec i àrab); una d'aquestes (el grec), remet a Bizanci (l'Imperi Grec al *Tirant*), que és per allò que lluita el cavaller Tirant; i dues d'aquestes llengües (àrab i turc) són les llengües que remetien als contraris als quals combat l'estrenu protagonista de la novel·la. No és senzill, per cert, la traducció de determinats passatges a aquestes llengües, atés que, en definitiva, *Tirant* derrota –encara que siga literàriament– els enemics otomans i nord-africans... No deixa de ser tenir un gran interès, com uns mateixos episodis o detalls de la novel·la són vistos, entesos i percebuts de manera sensiblement matisada bé sia en la traducció al turc, bé sia en la traducció a l'àrab, més encara si tenim en compte que aquests sistemes lingüístics diferents comparteixen una mateixa tradició i religió.

Un altre objecte de perspectivisme literari (d'interés quant al *Tirant* original) i traductològic és l'aparentment diversa i oposada percepció que sobre Constantinoble tenien els europeus (bizantins, "rumi" o "francs") i els otomans. En el fons, podem veure que no eren tan oposades aqueixes visions, perquè cada "bàndol" cobejava tenir Constantinoble per unes raons que s'assemblaven molt: tant per la importància econòmica, estratègica i militar, així com pel prestigi religiós, intangible però valuósíssim.

Per tot això ens semblen molt suggerents i rellevants els sengles articles del Prof. Serrano, del PROF. EL ERIAN EL BASSAL i de l'investigador MEHMET SALT SENER.

Oferim en aquest volum 12 treballs, a més de la introducció del curador, fets per professors i investigadors de les universitats:

Espanya: Universitats d'Alacant, Complutense de Madrid, València,

Estats Units: University of California at Santa Barbara

Polònia: Universitat Jagellònica de Cracòvia

Japó: Universitat Hosei, Tòquio

Croàcia: Universitat de Zadar

Vinculacions o formació prèvia de diversos autors/traductors amb la Universitat Fatih d'Estambul (Turquia) i la Universitat Al-Azhar del Caire (Egipte).

5. EN DEFINITIVA...

En definitiva, es tracta de la faena de molts, a través del Projecte IVITRA i dels projectes que es despleguen a la seua matriu, que, amb moltes llengües, i des de molts països, tracten d'escampar i millorar el coneixement sobre un clàssic, el *Tirant lo Blanch*, que ens representa a tots.

Tasques com aquestes fan que *Tirant* estiga disponible en bona part de les llengües més parlades i esteses del món, i que podem, entre tots, fer bo el desig que Joanot Martorell mateix expressa al Pròleg dedel seu *Tirant lo Blanch*: "Mereixedor és, doncs, lo virtuós e valent cavaller d'honor e glòria, e la fama d'aquell no déu perir per longitud de molts dies".⁴

---

⁴ Vegeu, mostres de traduccions del *Tirant* (i d'altres clàssics valencians) i arxius de so multilingües, al si del projecte IVITRA, MULTILINGUAL DIGITAL LIBRARY OF THE NEIGHBOURHOOD-IVITRA, QUAN A *TIRANT LO BLANCH*: http://www.ivitra.ua.es/new_autors.php

6. OBRES CITADES

CALVO, Cesáreo (1991), «Estudi bibliogràfic de les edicions de la traducció francesa de Tirant lo Blanch», Miscel·lània *Joan Fuster*, 3, València / Barcelona, Dept de Filologia Catalana de la Universitat de València / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 179-194.

CHINER GIMENO, Jaume (1993), *El viure novel·lesc. Biografia de Joanot Martorell, con un fragmento del manuscrito de Tirant lo Blanch*, «Pròleg» de Martí de Riquer, Alcoi, Editorial Marfil.

CRANE, Susan (1986), *Insular Romance: Politics, Faith and Culture in Anglo-Norman and Middle English Literature*, Berkeley / Los Angeles.

GÓMEZ MONTERO, Javier & Bernhard König (dir.), Gernert FOLKE (ed.) (2004), *Literatura Cavalleresca tra Italia e Spagna (Da «Orlando» al «Quijote»: Literatura caballeresca entre Espanya e Italia (Del «Orlando» al «Quijote»)*, Salamanca, Semyr & Centro de Estudios sobre el Renacimiento Español.

FUSTER, Ma Àngels (2011), «L'aplicació de les noves tecnologies a l'edició i traducció de textos: *Curial e Güelfa*», dins Nancy De Benedetto & Ines Ravasini (eds.), *Da Papa Borgia a Borgia Papa. Letteratura, lingua e traduzione a Valencia*, Lecce (Itàlia), Pensa MultiMedia Editrice, pp. 245-264.

HAUF, Albert (1995), «*Tirant lo Blanc* ¿Novela anticaballeresca? Algunas cuestiones que plantea la conexión coreliana», en Juan Paredes, Enrique Nogueras, Lourdes Sánchez (eds.), *Estudios sobre el «Tirant lo Blanc»*, Granada, Universidad de Granada, pp. 111-151.

HAUF, Albert (ed) (2004), *Tirant lo Blanch*, Valencia, Editorial Tirant lo Blanch.

MARTINES, Vicent (1995), *Els cavallers literaris. Assaig sobre literatura cavalleresca catalana medieval (Premio de Ensayo «Ortega y Gasset»)*, Madrid, UNED.

MARTINES, Vicent (1997), *El «Tirant» poliglota. Estudi sobre el «Tirant lo Blanch» a partir de les seues traduccions espanyola, italiana i francesa dels segles XVI-XVIII*, «Pròleg» d'Amadeu-J. Soberanas, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat / Curial Edicions Catalanes.

MARTINES, Vicent (1999), «Sin adobo se podrán bien servir». *Traducción y Filología: traducción al español de la lírica de Joan Roís de Corella*, *Revista de Filología Románica*, i6, 213-264.

MARTINES, Vicent (2001 [2002]), «Traducció i contacte de llengües. Bescanvis culturals i literaris d'àmbit romànic», in M. Antònia Cano, Josep Martines, Vicent Martines (eds.), *Les claus del canvi lingüístic*, Alacant, IIFV / Ajuntament de la Nucia, Caja de Ahorros del Mediterráneo, pp. 447-498.

MARTINES, Vicent (2001), «Traduccions, recepcions i transformacions: traduccions en la i de la literatura catalana medieval. Relacions d'anada i tornada de literatura romànica», a cura d'August Bover i Font, Maria Rosa Lloret i Mercè Vidal-Tibbits (eds.), *Actes del Novè Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord Amèrica (Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1998)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgs. 245-268.

MARTINES, Vicent (2011), «La traducció de contribueix a la literatura d'arribada. La Corona d'Aragó i les relacions amb Itàlia i la Mediterrània», dins Nancy De Benedetto & Ines Ravasini (eds.), *Da Papa Borgia a Borgia Papa. Letteratura, lingua e traduzione a Valencia*, Lecce (Itàlia), Pensa MultiMedia Editrice, pp. 283-300.

MARTINES, Vicent, Ma Àngels Fuster & Elena Sánchez (2011), «*Tirant lo Blanch* i les traduccions. La seducció poliglota i un escàndol de traduccions orientals mediterrànies», dins Ricard Bellveser (ed.), *La novel·la de Joanot Martorell i l'Europa del segle XV*, v. 2, València, Edicions Alfons el Magnànim, pp. 601-634.

MARTINES, VICENT (ED.) (1999), *Canelobre: Estudis sobre Ausiàs March* [Revista de l'Institut de Cultura Juan Gil Albert](Alacant, Diputació), 39-40.

MARTINES, Vicent, ed. (1999), *Estudis sobre Joan Roís de Corella*, Alcoi, Editorial Marfil.

MARTINES, Vicent, ed. i trad. (2001), *Joan Roís de Corella, Prosa Profana*, Madrid, Editorial Gredos.

NAVARRO, Rosa (2011), *El Tirant lo Blanch i la seva presència en el Lazarillo de Tormes i en les novel·les de Cervantes*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

RIQUER, Martín de, ed. (1946), *Las traducciones castellanas de Ausias March*, Barcelona, Instituto Español de Estudios Mediterráneos.

SÁNCHEZ, Elena (2011), «Lingüística de corpus i clàssics literaris: el repte d'etiquetar la llengua antiga», dins Nancy De Benedetto & Ines Ravasini (eds.), *Da Papa Borgia a Borgia Papa. Letteratura, lingua e traduzione a Valencia*, Lecce (Itàlia), Pensa MultiMedia Editrice, pp. 265-282.

VOLTAIRE ELECTRONIQUE, 1998} *Voltaire Électronique*, Oxford, Voltaire Foundation Ltd and Chadwyck-Healey Ltd, 1998.